

BÜYÜK İSTANBUL TARİHİ

CİLT III

PROJE YÖNETİCİSİ

M. Âkif Aydın

EDİTÖR

Coşkun Yılmaz

YAYIN KURULU

M. Âkif Aydın

Coşkun Yılmaz

Feridun M. Emecen

Yunus Uğur

Tuncay Başoğlu

Mehmet İpşirli

Coşkun Çakır

KÜLTÜR A.Ş.

Genel Müdür

Nevzat Küçük

Proje Koordinatörü

Fatih Yavaş

İBB KÜLTÜR A.Ş.

Maltepe Mahallesi

Topkapı Kültür Parkı

Osmanlı Evleri

Topkapı Zeytinburnu

34010 İstanbul

T: +90 0212 467 07 00

iletisim@kultursanat.org

www.kultursanat.org

ISBN (Takım): 978-605-9132-16-9

ISBN: 978-605-9132-22-0

Seri No: Tarih Serisi - 1

Yayın No: 15321

BÖLÜM EDITÖRLERİ

Dünya Ölçeğinde İstanbul

Yunus Uğur

Topografya ve Yerleşim

Mehmet Karakuyu

Siyaset ve Yönetim

Feridun M. Emecen

Coşkun Yılmaz

Demografi

Yunus Koç

Toplum

Arif Bilgin

Din

Hür Mahmut Yücer

İktisat

Coşkun Çakır

Ulaşım ve Haberleşme

Ali Akyıldız

Edebiyat, Kültür ve Sanat

Hatice Aynur

Mimarî

H. İbrahim Düzenli

Eğitim, Bilim ve Teknoloji

Mehmet İpşirli

Salim Aydüz

Söyleşi: Hafızalarda İstanbul

Beşir Ayvazoğlu

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

A. Haluk Dursun

Abdülhamit Kırmızı

Ahmet Emre Bilgili

Beşir Ayvazoğlu

Cemalettin Şahin

Çiçek Derman

Erhan Afyoncu

Fikret Sarıcaoğlu

Halil İnalıcık

İlber Ortaylı

İskender Pala

İsmail E. Erünsal

Kemal Beydilli

Korkut Tuna

Mehmet Genç

Mustafa İsmet Uzun

Orhan Okay

Ömer Faruk Harman

Sadettin Ökten

Turhan Kaçar

Uğur Derman

Uğur Tanyeli

İLMİ REDAKSİYON

Feridun M. Emecen

Kemal Beydilli

Tuncay Başoğlu

Ömer Faruk Harman

Mustafa İsmet Uzun

Turhan Kaçar

Cemalettin Şahin

RESİM ALTİ METİNLERİ

Uğur Demir

Kemal Beydilli

SGN OKUMA
Mustafa Birol Ülker

GÖRSEL EDITÖR

Uğur Demir

GÖRSEL ARAŞTIRMA

M. Esat Coşkun

M. Erhan Demir

A. Fatih Yılmaz

Ahmet Önal

Kemalettin Kuzucu

Ramazan Demir

İrfan Dağdelen

Hasan Yapıcı

FOTOĞRAF

İsmail Küçük

Coşkun Aydın

A. Bilal Arslan

M. Esat Coşkun

Ersin Çetintaş

Ahmet Akman

Sercan Samancı

TSM- BOA- SMEY

İBB ATATÜRK

KÜTÜPHANESİ

İSAM

İMLA VE TASHİH KONTROL

Mustafa Demiray

TASHİH KOORDİNASYONU

Sabahattin Yenice

BİBLİYOGRAFYA KONTROL

Abdülkadir Şenel

TASHİH

Pelin Aslan

Aylin Samancı

Semih Atış

TASARIM

Bülent Erkmen

GRAFİK UYGULAMA

Barış Akkurt, BEK

Emre Çelik, BEK

Merve Çakıroğlu, MAS

Önder Sakıp Dünder, BEK

Sarp Sözdinler, BEK

BASKI VE RENK AYRIMI

Mas Matbaacılık A.Ş.

Hamidiye Mahallesi,

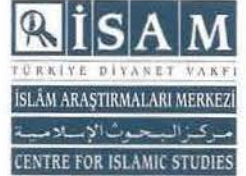
Soğuksu Caddesi, No: 3

Kağıthane - İstanbul

Tel: 0212 294 10 00

info@masmat.com.tr

Sertifika No: 12055

İcadiye Bağlarbaşı Caddesi
No: 40 Üsküdar 34662 İstanbul

T: +90 0216 474 08 50

isam@isam.org.tr

www.isam.org.tr

İSTANBUL
2015

KONSTANTİNOPOLİS’TE İMPARATORLUK VE KİLİSE ALAYLARI

ALBRECHT BERGER*

ÇEVİRİ: AHMET AYDOĞAN - TURHAN KAÇAR

Bizans Konstantinopolis’inde imparatorluk ve kilise alayları, halkın günlük hayatında önemli bir rol oynuyordu. Bu alaylar hakkında birçok kaynaktan nispeten iyi derecede bilgi edinebiliyoruz. Ancak Bizans dönemi sokak ya da cadde sistemi hakkında bilgimiz çok sınırlı olduğu için, alayların şehir içerisinde takip ettikleri güzergâhlar her zaman açık değildir.

Konstantinopolis’in 324 yılında kuruluşu esnasında Byzantium’un dışında birçok kara yolu zaten mevcuttu. Önce İmparator Konstantinos ardından Theodosios tarafından şehir genişletildiği zaman, bu yollar kullanılmaya devam etti. En önemli cadde Mese diye bilinen ve şehir merkezinden, kabaca günümüzdeki Laleli Camii’nin yerinde bulunan Capitolium’a kadar uzanan “orta cadde” idi. Capitolium’dan bir yol ayrılıp şehrin ana kapısına güneybatıya, bir diğeri de kuzeybatıya yöneliyordu. Eski Byzantion kenti dışına taşan Konstantinopolis’in, neredeyse bütün halka açık mekânları sonraları bu ana caddelerin üzerine inşa edildi. Marmara Denizi ve Haliç kıyısı boyunca devam eden iki kıyı yolu, kentin Konstantinos tarafından kurulmasından önceki dönemine kadar geri gitmektedir. Bu ana caddeler genişti ve her iki tarafı da sütunlarla donatılmıştı, dolayısıyla bu caddeler binek arabaları için bile kullanılabilirdi. Buna mukabil Konstantinopolis’in yeni yaşama mekânlarına açılan küçük caddelerin çoğu dik yokuşluydu ve hatta bu caddelerde yer yer merdivenlerde vardı.

Eski Byzantion şehri içerisindeki sokak planlaması Atmeydanı, Ayasofya ve diğer yapıların sıralanmalarından hareketle kabaca kurgulanabilmektedir. Konstantinopolis’in 324 yılında kuruluşundan sonra, önce Haliç’e bakan yeni bir semt kuruldu; bu semtin güneyden kuzeye uzanan ana caddeleri vardı. Bu caddelerden birisi, *makros embolos* yani “Uzun kemeraltı”dır ve onun

halefi bugün hâlâ Uzunçarşı Caddesi diye anılmaktadır. Konstantinos Surları’na kadar şehrin geri kalan kısmı yavaş yavaş bir cadde sistemi ile bezendi. Bu da deniz surlarındaki kapıların konumundan ve su kemeri civarındaki eski geçitlerden hareketle anlaşılabilmektedir.

Bizans Konstantinopolis’indeki imparatorluk ve kilise alayları hakkındaki bilgilerimizi esas itibarıyla iki kaynaktan elde ediyoruz. Bunlardan biri X. yüzyıl başlarında yazılan ve patrikhanedeki rahip sınıfın katıldığı bütün kilise kutlamalarını ve alaylarını listeleyen Ayasofya *Tipikon*’udur. Bundan yirmi otuz yıl sonra VII. Konstantinos Porfirogennetos’un talimatı ile derlenen *Merasimler Kitabı*, imparatorluk sarayının törenlerini tasvir eden çok sayıda teşrifat kuralını içermektedir. Ne var ki bu eserlerin ancak bir bölümü bu dönemin âdetlerini yansıtır, diğer âdetlerin derlemede yer bulması daha çok tarihsel ilgi sebebiyledir. Hem devlet hem de kilise törenlerinde hazır bulunmak, imparatorun görevleri arasındaydı ve kutsal yortu günlerindeki çok sayıda kilise alayları da bu törenlere dâhildi. *Tipikon* ve *Merasimler Kitabı*’nın teşrifat kurallarını aynı günlerdeki alaylar bakımından mukayese edersek, aralarındaki farklılıkları görebiliriz ve her iki belgenin de birbirine zaman bakımından ne kadar yakın olduğu göz önüne alınırsa bu durum daha da dikkat çekicidir.

Erken ve orta Bizans döneminde birçok alay, anlaşılabilir sebeplerden dolayı Konstantinopolis içinde sıra sütunlu ana caddelerde yapılıyor ve meskûn mahallere ancak buralarda bulunan kiliseleri ziyaret etmek amacıyla giriliyordu. Yortu günlerindeki büyük alaylar, patriğin şahsi idaresi altında icra ediliyor ve genellikle Ayasofya’dan başlatılıyordu. *Tipikon* çoğunlukla sadece alayın varış yerini ve aradaki tek durak olarak Konstantinos Forumu’nu zikretmektedir.

Kilise kutlamalarının forumda yapılması çarpıcıdır, çünkü Konstantinos, bu halk meydanını kesinlikle böyle bir amaç için değil, bilakis yarı pagan bir anlayışla

* Ludwig-Maximilians-Universität München

1- Konstantinopolis

kendi şahsi kültüne hizmet etmesi için inşa ettirmişti. Zira bugün Çemberlitaş diye adlandırılan sütun üzerine elinde bir küre ve mızrak, başında ışık saçan bir taç ile birlikte yenilmez güneş tanrısı *Sol Invictus*, biçiminde koydurduğu heykeli, bunu göstermektedir. Erken Bizans döneminde devlet ve kilise törenleri arasındaki fark hâlâ gözlemlenebiliyordu, dolayısıyla forum, 11 Mayıs'ta Konstantinopolis'in kuruluşunun anılması gibi devlet törenlerine ayrılıyordu.

Konstantinos'un birbirinden farklı ilke ve kuralların bağdaştırılmasına dayanan dinî kavrayışı uzun zamandır unutulmuş ve IX. yüzyılın sonlarına doğru artık kendisi de neredeyse bir aziz gibi saygı görmeye başlamıştı. Bu dönemde, forumdaki sütunun tabanında küçük bir şapel inşa edilmişti; meydanın kilise alayları için düzenli bir merkez olarak kullanılması da muhtemelen ancak bundan sonra gerçekleşmiş olmalıdır. Ayasofya *Tipikon*'una göre bu türden birçok alay, önce Foruma gidiyor ve bundan sonra Ayasofya'ya veya o civardaki bir başka kiliseye geri dönüyordu.

Foruma uğradıktan sonra veya doğrudan Ayasofya'dan gelen tören alaylarının en sık ziyaret ettiği kilise, civarda Yerebatan Sarayı'nın kuzey tarafında yer alan Khalkoprateia Kilisesi'ydi. Günümüzde tamamen kaybolmuş olan bu kilise, Mesih'in annesine adanmıştı ve uzun geçmişi ve büyüklüğü onu bu tür alaylar için uygun bir son durak yapmıştı.

Şimdiki Fatih Camii'nin yerinde bulunan ve Ayasofya'dan hemen hemen 4 km uzaklıktaki Havariler

Kilisesi neredeyse kilise alaylarının varış yeri kadar önemliydi. Alaylar sadece istisnai durumlarda Pege (Balıklı) Manastırı veya şehir merkezine 10 km'den fazla bir uzaklıkta bulunan, yedinci mil taşındaki Hebdomon (Bakırköy) diye bilinen askerî merkeze doğru daha uzun bir güzergâhı yürümek zorunda kalıyorlardı.

Tipikon'da tasvir edilen yürüyüşlerin sadece bir kaç Ayasofya'dan başlamıyordu; mesela, 29 Haziran'daki havariler Petros ve Paulos (Pavlus) Yortusu böyledir. Bu kutlama eski akropoliste (Topkapı Sarayı) yetimhanede yer alan ve Petros ile Paulos'a adanan kilisede icra edilen bir ayinle başlıyor ve daha sonra bir alay buradan Ayasofya'ya gidip ve tekrar geri geliyordu.

2 Ağustos'taki Aziz Stefanos Yortusu'nda alay, Haliç kıyısındaki Zeugma'da (Unkapanı) başlıyor ve daha sonra yukarıya su kemerine doğru yürüyordu. Aziz, orada Konstantianai sarayına yakın bir kilisede gömülüydü. Bu alaya mahsus özel güzergâh, Stefanos'un kutsal kalıntılarının taşınmasının yeniden canlandırılmasıyla izah ediliyordu: Efsaneye göre kutsal kalıntıları 439'da Konstantinopolis'e taşıyan gemi, Zeugma'da kıyıya yanaşmıştı, çünkü azizin kalıntılarının Havariler Kilisesi'ne götürülmesi gerekiyordu. Fakat azizin tabutunun yüklendiği arabayı çeken katırlar Konstantianai Sarayı'nda durmuş ve bir daha ne ileri ne geri hareket ettirilebilmiş ve böylece kilisenin oraya inşa ettirilmesi iktiza etmişti.

Aziz Ioannes Hrisostomos hatırasına 27 Ocak'ta düzenlenen alay da benzeri bir durum arz etmektedir.

2- Bizans tören alanı Hipodrom

Burada da güney kıyısındaki (günümüzde Kumkapı civarı) Amantioslu Aziz Thomas Kilisesi'nden Havariler Kilisesi'ne nakil tekrar ediliyordu. Mamafih yürüyüş burada Ayasofya'dan başlıyor, bu kiliseyi ziyaret etmek için aşağıya Hipodrom'un batı kısmına iniliyor, ardından tekrar Mese'ye çıkılıyor ve mutat güzergâh üzerinden Havariler Kilisesi'ne ulaşıyordu.

Merasimler Kitabı'nda tasvir edilen imparatorluk alaylarının çoğu Büyük Saray'da gerçekleşiyordu. Her ne kadar o gün bu saraya herkes girebiliyor gibi görünüyorsa da burası kelimenin gerçek anlamında halka açık bir mekân değildi, o nedenle burası değerlendirme dışında bırakılabilir. İmparatorluk merasimleri Roma ve Bizans devlet tasavvuru bakımından fevkalade önemliydi, çünkü bir anlamda esas teşkilat kanunlarındaki bir eksikliği gideren bir ikame sağlıyordu. Eğer imparator şehirde halkın arasında ortaya çıkıyorsa, bu her zaman bir merasim tarzında, çoğu zaman büyük bir şatafat ve debdebe ile sahneleniyordu. Hatta Büyük Saray'dan Ayasofya'daki kilise ayinine kısa yürüyüş bile etkileyici bir merasim gösterisi için kullanılıyordu. Bir Arap savaş esiri, Harun b. Yahya 912'de böyle bir hadiseyi kaydetmişti. Bu dönemde Büyük Saray'ın hâlâ kullanılan bölümü

güney kısmından ibaretti ve buradan Ayasofya'ya mutat yolun kuzeyinde [sarayın] harap olmuş bölümlerinden ve eski imparatorluk kapısından (ki kalıntıları Ayasofya'nın güneydoğusunda yakın zamanlarda yeniden keşfedilmiştir) değil, fakat Hipodrom'daki imparatorluk locasının altındaki kapıdan geçiliyor ve oradan kuzeye doğru gidiliyordu.

Bu alay için belirlenmiş güzergâh, Harun b. Yahya'nın yazdığı gibi, serpiştirilmiş bitki ve otlar ile düzenlenmiş ve yolun her iki yanına asılı, bir yüzü kabartma desenli kilimlerle süslenmişti. Alayda kümeler hâlinde kırmızı, beyaz, yeşil ve mavi kıyafetler içerisinde göstericiler, saraydan hadımlar ve iç oğlanlar, on iki asilzade ve çok sayıda devlet memuru imparatorun önünde yürüyor, başvekil ise imparatoru takip ediyordu. Yol boyunca imparator muhtelif nedamet törenleri icra ederdi. Harun b. Yahya, imparatorun (kendisine mahsus kırmızı çizmeler yerine) bir kırmızı ve bir siyah çizme giydiğini zikretmektedir. Aynı doğrultuda Harun b. Yahya'nın yeni bir gelenek olarak "üvey imparator" söz etmesine bakarak, bu törende imparatorların gerçekte bir *caesar* tarafından temsil edildiği sonucuna varılabiliriz. Harun b. Yahya, yürüyüş katılanlarla ilgili olarak hayli

abartılı rakamlar vermesine karşın, aslında tasvirini yaptığı alay çok küçüktü, zira bahsettiği alay *Merasimler Kitabı*’nda söz edilen, yol boyunca törensel karşılamaların yapılmadığı yürüyüşlerden biriydi.

Merasimler Kitabı dinî yortu günlerinde imparator ve patriğin birlikte katıldığı birçok büyük alayı tasvir eder. Daha önce sözü edildiği üzere bu kayıtları *Tipikon*’dakiler ile karşılaştırmak imkânsızdır. *Tipikon*’da -aynı günlerde- bahis konusu edilenler, hiçbir devlet görevlisinin yer almadığı, bütünüyle kiliseye mahsus alaylardır. İmparatorun hazır bulunuşunun, zaman içerisinde ancak X. yüzyıla gelindiğinde ilave edildiğine inanmamak için bir sebep yoktur. O nedenle, farklılıkları *Tipikon*’un (*Merasimler Kitabına* göre) sadece biraz daha erken bir zamana tarihlenmesiyle izah edemeyiz. Akla yatkın tek açıklama, sabit kurallarla belirlenmemişse de, imparatorluk sarayının bu tür alaylarda hazır bulunmasının arzu edilmesi ve *Merasimler Kitabı*’nın teşrifat kurallarının aslında her yıl gerçekleşmemiş olayları anlatmış olmasıdır.

Bakire Meryem’e verilen müjdenin hatırasının kutlandığı 25 Mart’taki alay, burada her iki kaynak arasında birbirinden ne kadar farklı kayıtların bulunduğu dair bir örnek olarak kullanılabilir. Ayasofya *Tipikon*’unda patrik alayındaki dua/merasim usulü hakkında şunları okuyoruz:

Forumda “Tanrı’ya hamd ve sena olsun” ilahisi okunur ve diyakoz hazır bulunanlar adına yakarıшта bulunur. Ardından muganniler aynı ilahiye (Ayasofya’daki gibi) söylemeye başlarlar, alay Khalkoprateia’ya geri döner ve burada “Tanrı’ya hamd ve sena olsun” ilahisi okunur.

Merasimler Kitabı aynı gün hakkında şunları kaydetmektedir (buradaki çeviri bazı değişikliklerle Ann Moffatt’an alınmıştır):

(İmparator) Mese boyunca yürür ve Aziz Konstantinos Şapeli’nin bulunduğu sütuna kadar devam ederek Konstantinos Forumu’na çıkar. Şapelin önündeki merdivenleri çıkar, burada durur ve korkuluğun sağ tarafında dinlenir. Sözü edilen merdivenleri çıkmak üzere iken alay meşalesini praipositos’a (mabeynci) verir. Asilzadeler ve senato aşağıda sütunların yanında durur. Benzer şekilde yürüyüş alayının geri kalanı forumun ortasında, her iki tarafta dururlar, protospatharioi ve imparatorun adamlarının geri kalanı ise forumun ortasında aynı şekilde imparatorun sağında ve solunda dururlar. Patrik yürüyüş alayıyla geldiği zaman o da onların ortasına geçer. Şehir idarecileri alayın

3- Mese yolu, Çemberlitaş (İBB, Atatürk Kitaplığı)

sol yanına, senato binasına doğru durur, yetimler ise unvan sahiplerinin ortasında dururlar. Haç, imparatorun bulunduğu merdivenlere çıkarılmak üzereyken imparator mumları yakar ve haçın önünde hürmetle eğilir ve onları praipositos’a verir, o da karşılayan törenler amirine iade eder ve onları alay şamdanlarına yerleştirir. Haç, kilise kapısının yanında imparatorun arkasında ortada durur ve patrik mutat olarak kendisine eşlik edenlerle birlikte yukarı kiliseye doğru çıkar. Ruhban sınıfının geri kalanı aşağıda sıradan kimselerle birlikte imparatorun sol yanında dururlar. Niyaz yakarışı tamamlandığı zaman imparator mumları yakar ve dua eder ve onları praipositos’a ve oda karşılayan teşrifatçıya geri verir ve onları alay şamdanlarına yerleştirir. İmparator merdivenlerden aşağı iner ve praipositosdan bir alay şamdanı alarak ve daha önce zikredilmiş olanların refakatinde Forum girişinden çıkar ve Lausos Sarayı yakınındaki kemer altına geçer. Buradan Mesih’in Kutsal Anası’nın kilisesine, Khalkoprateia’ya doğru hareket eder... Rüzgârlı havalarda alayın, alanın ortası yerine

4- Ayasofya'daki İmparator Kapısı

5- İmparator Kapısı üzerinde yer alan Pantokrator İsa tasvirli mozaikte ortada Hz. İsa; sağ tarafta madalyon içerisinde Başmelek Cebrael (Gabriel), sol tarafta ise madalyon içerisinde Meryem tasvir edilmiştir. İsa'nın ayakları dibinde Doğu Roma imparatorlarından VI. Leon (816-912) yer almaktadır

Mese'nin kemer altlarından birinden geçtiği ve merasimin tamamının, birkaç yüzyıldan beri başka işlerde kullanılmayan Forumdaki eski senato binasında icra edildiği burada da zikredilmektedir.

Bazı durumlarda *Merasimler Kitabı* imparatorun yol üzerinde farklı duraklarda *demoi* veya Maviler ve Yeşiller ve uzun zaman önce bu iki grubun arasında eriyen Kırmızılar ve Beyazlar gibi hipodrom grupları tarafından karşılanışını da tasvir etmektedir. Söz konusu karşılamalar, bu *demoi*lerin *demokrates* ve *demarkhos* denilen önderleri tarafından icra ediliyordu. Bunların içindeki yüksek rütbeli *demokrates*ler aynı zamanda iki saray muhafız birliğinin kumandanlarıydı. Karşılamalar cadde boyunca uygun noktalarda, çoğu zaman halk meydanlarında veya açık merdivenlerde gerçekleşiyordu. Bunların sayısı en olağan alayda yani Altınkapı'dan (Yedikule) saraya kadar sekiz ila on arasındaydı. Bir örnek olarak, Göğe Yükseliş Yortusu'nda Pege (Balıklı) mabedinden geri dönüş yolunu tasvir eden protokol kuralları burada tam olarak alıntılanmaktadır (bilinen modern yer isimleri parantez içerisinde verilmektedir):

Göğe Yükseliş Yortusu'nda idareciler yemek masasında geri yaslandıklarında, Paskalya'daki yenilenme haftasının pazartesi günündeki ile aynı dinî tören ve merasimin –yani iki gösteri grubunun

alkışları ve daha önce anlatılan her şey– yapılmasını unutmayınız. İstisna olarak Maviler plagalis 1 makamında ilahi söylesinler: “Ey ölümsüz nehir, en kutsal Tanrı annesi, biz Hristiyanlar yalnız sende kutsal bir kaynak, her daim hayat veren bir memba bularak sana niyaz eder ve kesilmeyen sesle sana iltica ederiz. Merhamet ve şefkat kanatlarıyla ebediyete kadar falanı ve filanı koru.” Yürüyüş şarkısı, makam 4: “Biz insanlar, seni, Mesih'in doğum odasını, şanına yaraşır tarzda yüceltiriz, Mesih, senin aracılığınla ete kemiğe bürünerek biz ölümlülere ışık saçıyor. Tanrı annesi, dünyayı yücelten aydınlatıcılar olan idarecilerimizi ve her zaman güçleri ve yardım için seni yanında bulan Mavileri koru”. Yeşiller plagalis 4 makamında şu ilahiye söylerler: “Bakire, Kutsal Kelamın Anası, Romalıların hayat kaynağı, sadece ergüvanlı idarecilerin yanında savaş, çünkü onlar taçlarını senden aldılar, bu ergüvaniler sende herkese karşı görünmez bir kalkan bulurlar”. 4. Makamda bir başka ilahi: “Ey en kutsal (Panagia) biz Hristiyanlar, iltica umudumuz ve yardım teminatımız olarak, yalnız seni yanımızda buluruz, sığınağımız, barınağımız olarak sana müracaat ederiz. Şefkat eden kanatlarıyla idarecilerimizi esirge; çünkü

6- Ayasofya'da imparatorların taç giydikleri alan

onlar, düşmanlarına karşı zafer kazandıran gücü sende bulurlar.

Bu yortu için kabullerin şu şekilde gerçekleştiğini unutmayınız.

Karşılama 1: Kemer altının dışında, tam sütunların bulunduğu yerde. Mavilerin demokratesi, yani skholainin domestikos, Mavilerin Pera demoisi ile birlikte onları burada kabul eder.

Karşılama 2: Su kemerinde, suyun aktığı yerde. Yeşillerin demokratesi yani ekskoubitos onları burada kabul eder.

Karşılama 3: Aziz Mokios'ta [Altımermer, Çukurbostan yakınları]: Mavilerin demarkhosu, Beyaz demoisi ile birlikte, onları burada kabul eder.

Karşılama 4: Exakionion'da [Altımermer, bu isim Grekçe ifadenin Türkçe bir tercümesidir, "altı sütunlu"]. Kırmızı demoisi ile Yeşillerin demarkhosu onları burada kabul eder.

Karşılama 5: Kırış Teppe'de [Avret Taşı] Aziz Kallinikos Şapeli'nin karşısı. Yeşillerin demokratesi, Beyaz demoisi ile birlikte onları burada kabul eder.

Karşılama 6: Higros'ta [Murat Paşa Camii yakınları]. Yeşillerin demokratesi, ekskoubitoi domestikosu onları burada kabul eder.

Karşılama 7: ta Amastrianou'da [Bodrum Camii yakınları]. Mavilerin demokratesi, yani skholainin domestikosu onları burada kabul eder.

Karşılama 8: Filadelfion'da (Laleli). Geride durarak Mavilerin demarkhosu, Beyaz demoisi ile

birlikte, burada bir kabul gerçekleştirir.

Karşılama 9: Boğa'da [Laleli]. Yeşillerin demarkhosu, Kırmızı demoisi ile birlikte, onları burada kabul eder.

Karşılama 10: Fırıncılar Kemer'i'nde [Kapalıçarşı'nın yukarısı]: Geride kalarak Yeşillerin demarkhosu Kırmızı demoisi ile birlikte burada bir kabul gerçekleştirir.

Karşılama 11: Forum'da [Çemberlitaş]. Geride kalarak Yeşillerin demarkhosu Kırmızı demoisi ile birlikte burada bir kabul gerçekleştirir.

Karşılama 12: Praetorium'da. Mavilerin demarkhosu Beyaz demoisi ile birlikte onları burada kabul eder.

Karşılama 13: Milion taşında [Yerebatan'ın önünde]. Geride durarak Mavilerin demarkhosu Beyaz demoisi ile birlikte burada bir kabul gerçekleştirir.

Yine bu karşılama az sonra Yeşillerin demokratesi yani ekskoubitos, Yeşillerin Pera demoisi ile birlikte onları burada karşılar.

Tekrar, biraz sonra geride durarak Yeşillerin demarkhosu Kırmızı demoisi ile birlikte burada Akhilleos karşısında Melete Kapısı'nın yakınında bir karşılama gerçekleştirir.

Yine bu karşılaşmada az sonra Mavilerin demokratesi yani skholai domestikosu Mavilerin Pera demoisi ile birlikte onları Halke duvarında karşılar.

Karşılamlalar için yapılan alkışların tam da Paskalya'nın ilk haftasının pazartesi günü yapıldığı bilinmelidir. Mavilerin dromika olarak okudukları ilahileri: "Selam sana, en güçlü hükümdar" ve devam eder. Yürüyüş şarkısı: "Kutsal bir biçimde taçlanmış velinimetlerimiz, mutlak korumana ve sığınağınıza olarak Bakireyi yanlarına alarak ve onun saf lekesiz şefaati ile şereflenerek siz hasım milletlere mağlup olmazsınız. Savaş gününde o sizin başlarınıza kalkan olur ve siz taçlılara zaferler gösterir, Rumların uğurlu talihi ve izzeti için."

Teşrifat kuralları benzer muhtevaya sahip başka birçok ilahinin metinleriyle sona ermektedir. Bu tür alaylar birkaç saat devam ediyor olmalıdır ve bu süre zarfında uzun mesafelerin yürünmesi icap ediyordu. Bundan dolayı, zaten *Merasimler Kitabı*'nda bunların bazıları en azından imparator ve yakın maiyeti için kısaltılıyordu. Çoğu zaman imparator, bir atla çıkıp gittiğinde, sadece geri dönüşü, karşılamların olduğu düzenli bir yürüyüş alayı olurdu. Ya da tam tersi, imparatorun gidişi esnasında usule uygun bir alay olur, dönüşünde olmazdı. Daha önce söz ettiğimiz Bakire Meryem'e verilen kutsal doğum müjdesinin anısının kutlandığı tören alayında, Khalkoprateia Kilisesi'nden saraya dönüşünde imparator at sırtında bile karşılanıyordu.

Alayları kısaltmanın bir başka yolu bir güzergâhı tekne ile almak. X. yüzyıldan önceye tarihlenen kaynaklarda, tekne gezintileri dâhil, ister imparatorluk ister kilise alayları olsun, sadece teknelerle düzenlenen deniz alaylarından başka bir alternatifin olmadığı durumlardan söz edilmektedir, mesela imparator Küçük Asya'dan bir seferden dönerken, şayet Boğaz geçilmek zorunda kalındığı zaman. Ne var ki, *Merasimler Kitabı*'nın yazıldığı dönemde veya bundan kısa bir süre sonra bu manzara değişmiştir. Bunun güzel bir örneği, şehrin kuzeybatısında, günümüzde Ayvansaray'da bulunan Blakhernai Bakire Meryem Kilisesi'ne yapılan ünlü alaydır.

Blakhernai Kilisesi'ne yapılan bildiğimiz ilk alay, 602'de büyük bir kıtlık Konstantinopolis'i kasıp kavurduğu zaman gerçekleştirilmiş ve bu alayı İmparator Mavrikios bizzat yönetmişti. Her ne kadar saraydan kiliseye kadar olan güzergâh tafsilatlı olarak anlatılmamışsa da, bu alayın, Forum ve *makros embolos* üzerinden Haliç kıyısına ve bu kıyı boyunca kuzey batıya doğru yürüdüğü açıktır. Alay, 2 Şubat'ta Meryem'in Arınması diye bilinen *Hypapante* Yortusu'nda, icra ediliyordu. Ne var ki İmparator Mavrikios'un bu zahiri tevazuu o gün ona bir

fayda sağlamadı. Hoşnutsuz kalabalık kendisine taş attı ve imparator yol üzerindeki bir eve güç bela kaçtı. Aslında bu olay, Mavrikios'un devrilmesine ve aynı yılın sonunda vahşice öldürülmesine giden sürecin başlangıcıydı.

Bu alaya daha sonra ne olduğunu bilmiyoruz. *Merasimler Kitabı*'na göre *Hypapante* Yortusu imparatorun bir önceki akşam geldiği Blakhernai Sarayı ve Kilisesi'nde kutlanıyordu. Ancak bazı özel hâllerde bu törenlerden önce Büyük Saray'dan Ayasofya'ya kadar bir yürüyüş alayı düzenleniyordu ve her halükârda imparator buradan Blakhernai'ye, alayın daha önce aldığı yolu at üzerinde gidiyordu. Başka kaynaklar, Theofilos'un da (829-842) aralarında bulunduğu birçok imparatorun ibadet için Blakhernai Kilisesi'ne veya mabetle bağlantılı kutsal hamama ekseriya at sırtında gittiklerini anlatmaktadır.

X. yüzyıl sonlarında Konstantinopolis *Patria*'sı diye bilinen kentin popüler bir yerel tarihi, bize oldukça güzel bir hikâye anlatmaktadır. Zeugma'da, Konstantinos döneminden kalma eski bir umumhanenin yakındaki bir sütunun üzerinde Yunan tanrıçası Afrodite'nin bir heykelinin bulunduğu iddia edilmektedir. Rivayete göre, bu heykelin zina yaptığından kuşkulanan kız veya kadınları test eden sihirli bir gücü vardı. Şayet kuşku duyulan bir kadın, heykele yaklaşır ve suçlu bulunursa, elbisesi tabiatüstü bir güçle kaldırılıyordu. Hikâye aşağıdaki sözlerle sona ermektedir.

Önceki kouropalates Iustinos'un (bu 565'den 578'e kadar tahtta kalmış olan II. Iustinos'tur) baldızı, zina ettiği zaman bedeninin mahrem yerlerini gösterdiği için heykelini tahrip etti ve at üstünde Blakhernai Hamamı'na gitti, çünkü çok aşırı derecede yağmur yağıyordu ve botla gitmek imkânsızdı.

Hiç kuşkusuz bütün bunlar hikâyenin tabiatüstü olmayan bölümleri de dâhil, tamamen uydurmadır. Fakat tekne yoluyla tespit edilen alay güzergâhının, o dönemde zaten normal görüldüğü bir gerçek olarak ortada durmaktadır. Atların kullanımı ise sadece kötü hava şartlarında bir alternatifti.

Merasimler Kitabı, tekne ile Pege Manastırı'na, Haliç'in yukarısındaki Kosmas ve Damianos Kilisesi'ne (Zal Mahmut Paşa ya da Eyüp), Studios Manastırı'na (İmrahor Camii) ve *ta Narsou*'daki (Gedikpaşa) Aziz Panteleemon Kilisesi'ne gidilen bir dizi başka alaylardan da söz etmektedir. Bu tür durumlarda sadece imparatorun yakın maiyeti tekne ile gidiyordu. Buna karşın, patrik de dâhil katılanların geri kalanının oraya önceden yaya gitmeleri gerekiyordu ki böylece onlar iskele rıhtımında imparatoru karşılayabilirlerdi. O zaman yürüyüş alayı, kısa yoldan iskeleden kiliseye varıyordu.

7- Bizans devlet ricalinin törenleri izlemesi (Dikilitaş)

Komnenos Hanedanı, Blakhernai Sarayı'nı XI. yüzyılın sonlarında ana ikametgâhları yapmaya karar verdiği zaman, bunun sonuçlarından birisi, geleneksel imparatorluk alayı güzergâhlarının zorunlu olarak terk edilmesi idi. İmparatorluk zafer törenleri, bundan böyle Altınkapı'dan başlayıp Mese boyunca ilerleyen, bu arada halk meydanlarına ve abidelerine uğrayan, geleneksel güzergâhta düzenlenmekten vazgeçildi. Bunun yerine imparator, şimdi Sarayburnu diye bilinen şehrin doğu bölümündeki denize çıkıntı yapan yerde karaya ayak basıyordu ve buradan Ayasofya, Hipodrom ve eski saraya doğru yürüyordu. Yaklaşık 1.200 m olan bu yol, eski güzergâhın yarısından bile azdır. Bu kısa yol, süslemelerin daha etkileyici biçimde yoğunlaşmasına ve alkışlayan kalabalıkların artmasını mümkün kılıyordu, fakat yol daha başlangıcında dik yokuşa çıkmasından dolayı, yaya veya atlı olarak yürümek hayli sıkıntı vericiydi. Buradan geçerken 1133'te düzenlenen bir zafer alayında, sadece Türk savaş esirleri ve ganimetleri taşıyan katırlar değil, fakat hipodrom gruplarının temsilcilerinin de imparatorun önünde yürüdükleri belirtilmelidir. Bunun anlamı, her ne kadar bu yol hipodrom gruplarını alacak

kadar uzun ise de, bu gruplar tarafından yapılan geleneksel karşılamalardan vaz geçilmiş olduğudur. Dolayısıyla imparatorluk zafer alaylarının teşrifat kuralları, Harun b. Yahya tarafından anlatılan eski saraydan Ayasofya'ya kadar süren kısa kilise alaylarının kurallarına benzemişti.

Bundan böyle, Ayasofya'ya giden bir kilise alayına veya Hipodrom'da ya da eski sarayda düzenlenen bir törene katılacağı zaman, imparatorun her seferinde bu yolu gitmek zorunda olduğunu farz edebiliriz. Yani imparator ya Asya kıyısından (mesela bir askerî harekâttan dönüşünde) ya da Blakhernai Sarayı'ndaki ikametgâhından gelişi esnasında alayın başlangıç noktasına tekne ile ulaşıyordu. Haliç üzerindeki bu imparatorluk tekne güzergâhının kullanımı, geç Bizans döneminde deniz surlarındaki iki kapıya neden *basilike pile* "imparatorluk kapısı" denildiğinin sebebini izah ediyordu. Bu kapılardan biri imparatorun Blakhernai Sarayı'nda tekneye bindiği, diğeri karaya çıktığı iskeleye yakındı. Ne var ki doğudaki imparatorluk kapısının yeri, kesin olarak tespit edilememiştir. Belki Sarayburnu'ndaki eski Aziz Barbara Kapısı, ya da Sirkeci demiryolu

istasyonunun az daha doğusunda yer alan, Yalıköşkü'ne yakın Eugenios Kapısı olabilir.

Konstantinopolis'te bilinen son zafer alayı, şehri 1261'de Haçlılardan geri aldığı Mikhael Palaiologos tarafından icra edildi ve bu defa da giriş yine Altınkapı'dan yapıldı. Hem imparatorun hem patriğin katıldığı kilise alayları, XI. yüzyılın sonuna kadar muhtemelen *Tipikon*'da ve *Merasimler Kitabı*'nda tasvir edildiği tarzda gerçekleştiriliyordu. Bununla beraber, bu dönemden sonra alayların güzergâhları bütünüyle değişmiş olmalıdır. Çünkü artık imparator yoluna Blakhernai Sarayı'ndan başlıyor, buna karşın patrik hâlâ Ayasofya yakınında ikamet ediyordu ve dolayısıyla birbirinden bağımsız eş zamanlı olarak iki yürüyüş kolu düzenlenmiş olmalıdır. Ayrıca, yürüyüş alayları tarafından ziyaret edilen eski kiliselerin çoğu zamanla harap olduğu için, Mangana (Ayasofya'nın altında doğu kıyısında) ve Pantokrator manastırları (Zeyrek Camii) gibi yeni imparatorluk yapıları yürüyüş programına dâhil edilmiş olmalıdır.

Bu değişikliklerin zaman içerisinde ne zaman ve nasıl yürürlüğe girdiğini bilmiyoruz, fakat Konstantinopolis'teki kilise alaylarının gelişiminin nihai aşamasını biliyoruz. Alayların gelişimi genellikle Düzmece-Kodinos diye anılan ve 1350 yılı civarında derlenen bir metinde tasvir edilmektedir. Bu metin Konstantinopolis'teki imparatorluk ve kilise alayları için elimizdeki son kaynaktır. Bu dönemde Bizans İmparatorluğu küçük bir devlet durumuna gelmişti ve dolayısıyla daha önceki yüzyıllarda olduğu gibi sarayı ayakta tutabilmek için gerekli olan kaynaklar artık mevcut değildi. Bunun bir sonucu olarak, imparatorluk protokolü artık çok daha basit hâle gelmişti. Eskiden imparatorun Ayasofya'yı ziyaret ettiği kutsal yortu günleri, şimdi Blakhernai Sarayı'nda ve Kilisesi'nde kutlanıyordu. Törenler, taşınabilir bir *ikonostasis*¹ kurulan imparatorun yatak odasının önünde sabah duası ile başlıyordu. Şehrin içinde gerçekleştirilen eski tören usulü ancak nadiren icra ediliyordu. Forum ya da daha doğrusu ondan geri kalan Konstantinos Sütunu imparatorluk alayı tarafından sadece Bizans yılının ilk günü olan 1 Eylül'de ve bir de muhtemelen, şehrin 11 Mayıs'taki kuruluş yıl dönümünde ziyaret ediliyordu. Khalkoprateia Kilisesi artık mevcut değildi ve dolayısıyla Mesih'in Anasının muhtelif günlerinin hatırasına düzenlenen alaylar, Konstantinos Lips (Fenarî İsa Camii) veya Peribleptos (Sulu Manastır) manastırları gibi bir dizi başka kiliseye gidiyordu. Şubatın ikisindeki *Hypapante* günü Blakhernai Kilisesi'nde ve

sadece Bakire Meryem'in Cennete Götürülüşü Yortusu Ayasofya'da kutlanıyordu. Konstantinos ve Havarilerin aziz hatıraları, Havariler Kilisesi'nde anılıyordu. Demetrios gününde imparator, VIII. Mikhael Palaiologos (1259-1282) tarafından kurulan yeni Demetrios Manastırı'na gidiyordu. Aziz Basileios yortusu Haliç'teki kendi manastırında, Aziz Georgios Mangana'da ve Aziz Vaftizci Yahya, şehrin kuzeybatısındaki şimdi artık yok olmuş Petra'daki kendi manastırında kutlanıyordu. Son olarak İsa'nın başkalaşım yortusu Pantokrator Manastırı'nda anılıyordu.

Düzmece-Kodinos bize imparatorun bu saraylara nasıl gittiği hususunda çok fazla bir şey söylemez fakat biz imparatorun bunu genellikle at veya tekne kullanarak yaptığını tahmin edebiliriz. Havariler Kilisesi güzergâhı muhtemelen, şehrin merkezinden değil, hâlâ kuzeydeki eski cadde üzerinden Blakhernai Sarayı yakınındaki şehir kapısından geçiyordu. Sadece İmparator Blakhernai Kilisesi'ne veya Petra Manastırı'na at üzerinde gidişi ve kendisine omuzlarında baltaları olduğu hâlde Varangian Muhafızları tarafından yaya olarak refakat edilişi üç yerde anlatılmaktadır. Bu durum, bu tür törenlerin diğer günlerde yer almadığını, fakat sadece civardaki iki tapınak güzergâhında gerçekleştiğini akla getirmektedir.

KAYNAKLAR

- Berger, Albrecht, "Imperial and Ecclesiastical Processions in Constantinople", *Byzantine Constantinople: Monuments, Topography and Everyday Life*, Nevra Necipoğlu (der.), Leiden 2001, s. 73-87.
- Berger, Albrecht, "Sightseeing in Constantinople: Arab Travellers, ca. 900-1300", *Travel in the Byzantine world: The 34th Spring Symposium of Byzantine studies*, Ruth Macrides (der.), Aldershot 2002, s. 179-191.
- Macrides, Ruth, Joe Munitiz, Dimiter Angelov (der.), *Pseudo-Kodinos: The Constantinopolitan Court Offices and Ceremonies*, Farnham 2013.
- Moffatt, Ann (çev.), *The Book of Ceremonies*, Canberra 2012.

1 [G. *ikonostasion*: üzerinde ikonaların bulunduğu bir kafes ya da paravana.]